

ЕДИЦИЈА „МОНОГРАФИЈЕ” ПОВОДОМ 75 ГОДИНА ИНСТИТУТА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ (1947–2022)

Почев од 2004. године, на иницијативу тадашњег председника Научног већа Института за српски језик САНУ академика Александра Ломе и директора Института проф. др Софије Милорадовић, покренута је едиција „Монографије”, с циљем објављивања публикација које су проистекле из основних истраживања Института или из одбрањених магистарских и докторских радова тематски везаних за та истраживања. Од заснивања едиције уредник је био академик Александар Лома, док су од 2020. године част и одговорност припале др Владану Јовановићу. До сада су у оквиру едиције објављене тридесет две књиге, чије кратке приказе доносимо хронолошким редом.

Монографије 1, 2004, 319 стр.

Објављивањем књиге *Експресивна лексика у српском језику (теоријске основе и нормативно-културолошки аспекти)* ауторке Стане Ристић, и званично је покренута едиција „Монографије”. Како рецензент М. Радић-Дугоњић истиче, ова студија „представља прву интегралну интердисциплинарни монографију у целини посвећену експресивној лексици српског језика, која поред теоријске поседује и изразиту апликативну вредност”. Настала је као резултат ауторкиног вишегодишњег опсежног истраживања лексичке експресивности у српском језику како на синхроном тако и на дијахроном плану. Истраживање експресивне лексике примарно је засновано на богатом корпусу дескриптивних речника савременог српског језика, али су по потреби коришћени и други извори из различитих функционалних стилова и жанрова, као и из различитих периода савременог српског језика. Сагледавањем експресивности кроз призму ранијих лексичких проучавања у славистичкој литератури, Стана Ристић указује на недостатке традиционалних приступа, истичући да семантички садржај експресивне лексике, поред језичког плана, обухвата и комуникативни, когнитивни и прагматички,

¹ anasavic81@gmail.com

² Поводом седамдесете годишњице Института за српски језик САНУ, Б. Марковић (2017) је сачинила детаљан приказ првих двадесет пет монографија, чиме је наш задатак умногоме олакшан.

стилски и нормативни план (МИЛОСАВЉЕВИЋ 2004: 160). Такође, осим теоријских основа, ова монографија установљава и практична решења за типску и системску лексикографску обраду експресива.

Монографије 2, 2006, 490 стр.

Студија Марте Бјелетић *Исковрнути глаголи. Типови експресивних превербалних форманата (на српском и хрватском језичком материјалу)* друга је по реду у едицији „Монографије”. Предмет овог истраживања јесу експресивни глаголски префикси који су с аспекта синхроне творбе непрепознатљиви, односно њихово издвајање читава се искључиво на дијахроно-компаративном плану. Основни циљ истраживања био је: „а) установљавање основних типова експресивних превербалних форманата; б) утврђивање законитости њиховог функционисања; в) фокусирање лексичко-семантичких сфера у којима се јављају; г) одређивање статуса експресивних превербалних форманата у творбеном систему српско-хрватског језика” (19–20), као и анализа читавог низа лексема које ће као одреднице ући у етимолошки речник, те практична примена добијених резултата у изради етимолошког речника. Ова обимна монографија поред примарне етимолошке анализе доноси исцрпну анализу и из историјске творбе, лексичке деривације и семантике. Темељно „анализирајући ову комплексну категорију на изузетно обимном корпусу грађе и уз критички приступ литератури, ауторка показује како овај систем експресивних глаголских префикса и са њима спојивих основа функционише и на тај начин долази до решења не само појединачних етимолошких проблема него и до теоријски релевантних закључака” (СПАСОЈЕВИЋ 2006: 91). О изузетном научном значају овог дела сведочи и награда Славистичког друштва Србије „Павле Ивић” за најбољи рад из лингвистичке славистике у 2006. години.

Монографије 3, 2006, 228 стр.

Студија Стане Ристић *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма* резултат је ауторкиних вишегодишњих истраживања у оквирима насловљене теме. Централни проблем представљају језичко нормирање уопште и лексичко нормирање као специфични вид установљења језичке норме, сагледани у контексту динамике језичког развоја и друштвено-историјских услова којима је тај развој условљен. Репрезентативном језичком грађом и чврстим теоријским основама ова монографија „осветљава проблеме и појаве који искрсавају у судару лексикографије, лексикологије, стилистике, прагматике, језичке стандардизације и нормирања, језичке културе, језичке политике и језичког планирања” (СПАСОЈЕВИЋ 2006: 403). Монографија *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма* „представља важну лингвистичку референцу, нарочито за лексикографе и оне лингвисте који се баве нормом, језичком културом и стилистиком као при-

марним предметом свог истраживања. Велики део њеног потенцијала огледа се у сагледавању перспективе електронске и корпусне лексикографије, које се активно користе резултатима управо оваквих истраживања“ (ИВАНОВИЋ 2006: 86–87).

Монографије 4, 2008, 921 стр.

Тимочки дијалекатски речник Јакше Динића четврта је књига у едицији „Монографије”. На више од 900 страна пажљиво селектованим речима, граматички обрађеним, прецизно дефинисаним семантичким еквивалентима књижевног језика, те снабдевеним садржајним илустративним материјалом, науци је представљена значајна лексикографски уобличена лексика једног дијалекатског идиома, а широј јавности даривана богата ризница лексике као сведочанство о духовној и материјалној култури Средњег Тимока. Речнички фонд обухвата 24275 лексичких јединица, с око 50000 значења. „Окосницу овог речника чине ранији ауторови прилози објављени у часопису Српски дијалектолошки зборник (даље СДЗБ) – *Речник тимочког говора* (СДЗБ XXXIV, 1988), *Додатак Речнику тимочког говора* (СДЗБ XXXVI, 1990) и *Речник тимочког говора (други додатак)* (СДЗБ XXXVIII, 1992)” (МАРКОВИЋ 2017: 446).

Монографије 5, 2008, 247 стр.

Монографија *Границе призренско-тимочких говора у власотиначкоме крају* Станислава Станковића настала је као резултат ауторових вишегодишњих дијалектолошких истраживања на територији власотиначке општине. Предмет ове студије јесте уочавање и описивање дистинктивних особености лужничког, заплањског и јужноморавског говорног типа и прецизирање њихових граничних линија у власотиначком крају. Географски распоред диференцијалних особина представљен је на двадесет пет лингвистичких карата, што чини значајан допринос српској лингвогеографији. Према речима Д. Ратковић (2010: 225), „истраживање призренско-тимочких говора у граду Власотинцу представља пионирски подухват у српској дијалектологији и, слободно можемо рећи, зачетак је урбане дијалектологије у Србији”. С обзиром на то да „уз исцрпно лингвогеографско разматрање говора Власотинца и његове околине, аутор приноси и богату литературу из домена лингвистике, етнографије, историје и географије, ова студија може послужити и као добра полазна основа за будућа лингвистичка, или шире: хуманистичка истраживања југоисточних предела Републике Србије” (ПЕТРОВИЋ 2011: 686).

Монографије 6, 2009, 342 стр.

Монографија *Говор Горње Пчиње. Гласови и облици* Марине Јуришић заснива се на аутентичној грађи коју је ауторка годинама предано при-

купљала у горњопчињским селима. На основу опсежног истраживања и промишљања теме, уочен је читав низ специфичних особина које издвајају пчињски од осталих српских говора, а понекад и од сродних призренско-тимочких, док га истовремено неке његове карактеристике деле на две или чак три зоне. Темељним истраживањем говора Горње Пчиње Марина Јуришић је „са дијалекатске мапе српског језичког простора уклонила још једну празнину. Учинила је то педантно и стручно, доприносећи својом монографијом добијању поуздане слике о говору Горње Пчиње. Тачније речено, омогућила нам је да стекнемо јасну представу о унутрашњој диференцијацији испитиване области, али и о односу пчињског говора према суседним говорима” (ПЕТРОВИЋ-САВИЋ 2009: 241). Посебну вредност ове књиге представљају лингвистичке карте, као и обиље дијалекатског материјала којима се поткрепљују анализирани појаве и изведени закључци.

Монографије 7, 2009, 178 стр.

Седма књига у едицији „Монографије” јесте *Лексика свадбених обичаја у Рађевини* Мирјане Петровић-Савић. Предмет овог рада јесте лексика традиционалних свадбених обичаја у Рађевини у периоду између два светска рата. Однос језика и културе, који се среће у делу животног циклуса везаном за свадбу, сагледан је кроз призму лексичко-семантичких и етнолингвистичких истраживања. Систематична анализа заснована на богатој грађи резултирала је низом сазнања и корисних закључака. Сваки обичајни сегмент разрађен је до детаља, тако да се стиче „потпуна слика тока једне рађевске свадбе, са свим њеним пратећим појединостима, и неизоставно се откривају и схватања људи из овога дела Србије, а не само језичке особености њиховог говора (четвороакцентатски систем са чувањем послеакцентатских дужина, присутност старог гласа јат и др.)” (ЈУРИШИЋ 2013: 239–240). Вредан допринос српској науци о народним говорима представља и *Појмовни речник*, с око 700 одредница које су сложене азбучним редом, уз прецизно навођење граматичких обележја, дефиниција, контекста и броја параграфа у којем се у лексичко-семантичкој анализи дата одредница анализира.

Монографије 8, 2010, 266 стр.

Студија Наташе Вуловић *Лексика у приповеткама Лазе К. Лазаревића* бави се „анализом и класификацијом карактеристичне и маркиране лексике приповедака Л. К. Лазаревића, те лексикографском обрадом необичних, мање познатих и карактеристичних речи, значења и израза” (12). У првом делу монографије, кроз лексичке слојеве успостављене на основу различитих критеријума (експресивност, друштвено-историјски и временски принцип, територијална припадност, функционалност, порекло), представљен је богат лексички инвентар Лазаревићевих приповедака, уз освртање на неке

фонетско-морфолошке карактеристике. Значајан прилог овом истраживању представља пажљиво оформљен речник необичних, мање познатих и карактеристичних речи и фразеолошких јединица. Наташа Вуловић је детаљном и систематичном лексиколошко-лексикографском анализом „дала слику лексичког инвентара на примерима једног од најрепрезентативнијих писаца друге половине 19. века, али и место тих лексема у савременом лексичком фонду српског језика” (НАСТАНОВИЋ 2010: 63).

Монографије 9, 2010, 177 стр.

У едицији „Монографије” као девета књига објављена је студија *Деминутивне и аугментативне именице у српском језику* аутора Владана Јовановића. Предмет анализе су деминутивне и аугментативне именице у српском језику, које се на плану деривације, значења и употребе у комуникацији издвајају као посебне творбене категорије. Ослањајући се на резултате досадашњих истраживања деминуције и аугментације „на творбеном плану код нас и у свету, аутор је могао да се усмери на семантичко-прагматичко и лексикографско-лексиколошко становиште, па, заправо, овај део представља окосницу нових резултата показаних на корпусу деминутивних и аугментативних именица српског језика” (РИСТИЋ 2011: 797). Студија је писана концизно, јасно и прегледно, те представља значајно полазиште у анализи деминуције и аугментације именица у српском језику. „Допринос развоју српске дериватологије огледа се у томе што је овом књигом проширен морфолошко-творбени аспект проучавања именичких деминутива и аугментатива, допуњен семантички и осветљен прагматички аспект употребе и функционисања ових твореница у лексичком систему српског језика” (СПАСОЈЕВИЋ 2010: 67).

Монографије 10, 2009, 242 стр.

У књизи Стане Ристић *Модификација значења и лексички модификатори у српском језику* модификација значења је разматрана у виду различитих тема у оквиру поглавља, „а покрива широки спектар појава које се јављају у међусобном утицају језичких јединица у спојевима на различитим језичким нивоима и у различитим видовима...” (7). Циљ овог истраживања био је да се из тезаурусног речника, на основу традиционалног лексикографског описа, издвоје информације које доприносе реконструкцији лексикографских типова и лексикографског метајезика, као и да се допуни или коригује традиционални систем лексикографског описа и метајезика применом принципа савремене лексикографије. Осим бројних теоријских тема, ова књига „садржи и једну корисну, практичну, лексикографску димензију. Будући да је ауторка редактор и уредник Речника САНУ с вишегодишњим лексикографским искуством, своја запажања и закључке проистекле из лексиколошких, семантичких и прагматичких истраживања преточила је и

у корисне лексикографске савете” (МАРКОВИЋ 2011: 351). „Интердисциплинарност у тумачењу истраживаних појава, те семантички приступ свим језичким нивоима, граматичком, лексичком, синтаксичком, дикурсном, прагматичком, као и избор и појмовно обухватање саме теме, чини да ова књига буде модерна у времену у којем је настала” (ЛАЗИЋ-КОЊИК 2011: 305).

Монографије 11, 2010, 219 стр.

Теорија језичке културе: у науци о српском језику и славистици Марине Николић једанаеста је књига у едицији. Предмет овог истраживања јесте језичка култура као део „опште културе и културе понашања и комуницирања карактеристичних за неко друштво или појединца, који се испољава првенствено у степену познавања потенцијала одређеног језичког система који омогућује практично владање различитим функцијама тога језика” (11). Недостатак литературе из области теорије језичке културе у науци о српском језику били су подстрек да се овом књигом понуди појмовни и теоријско-методолошки апарат на којима би требало заснивати савремена истраживања српске језичке културе. Ова студија „представља истраживање које се пре свега базира на критичким прегледима домаће и славистичке литературе о овој области, што може користити као полазиште како лингвистима, тако и осталима који су заинтересовани за питања језичке културе” (МОЈСИЛОВИЋ 2010: 71).

Монографије 12, 2010, 472 стр.

Обимна студија *Заменице у говорима југозападног дела Косова и Метохије* Радивоја Младеновића јесте дванаеста књига у едицији „Монографије”. Предмет овог истраживања јесу односи у заменичким системима српских говора у Призренској котлини, северном делу Шарпланинске области и јужном Косову. Како аутор истиче „на овом подручју и око њега остварили су се дуготрајни језички, етнички, етнографски контакти, чији је резултат настанак ареала са изразито богатом дијалекатском композицијом, у којој поједини делови представљају етнојезичку ивицу српског односно македонског народа и језика” (15). Грађа је прикупљена из девет говора области обухваћене истраживањем: призренског градског говора, ђаковачког, подримског, подгорског, сиринићког, јужнокосовског, сретечког, подгоранског и горанског. Утемељена на релевантној и поузданој грађи, као и на доброј обавештености аутора о степену проучености овог проблема, ова студија даје систематичан преглед насловљених језичких особености. Бројним поузданим закључцима допринели су „ауторово познавање ширих балканских етнојезичких односа, затим владање фактима историје српског језика, добро познавање дијалекатских прилика у словенским и несловенским говорима у ужем и ширем окружењу испитиване области” (РЕМЕНИЋ 2011: 681).

Монографије 13, 2010, 226 стр.

Студија Радмиле Жугић *Исказивање генитивних значења у говору Јабланичког краја (у светлу призренско-тимочких говора као целине)* утемељена је на обимној и аутентичној грађи која је резултат ауторкиног вишегодишњег теренског истраживања јабланичког говора. Повод за испитивање начина исказивања генитивних значења у говору јабланичког краја првенствено се заснива на семантичкој комплексности генитива којим се могу изразити кључна синтаксичка значења, те бројним функцијама које генитив може вршити, као и на великом броју предлога који се везују за генитив, односно за општи падеж у генитивној функцији. Резултати истраживања показали су да одсуство морфолошког генитива у говору јабланичког краја „не представља препреку исказивању најразноврснијих генитивних значења, како примарних и фреквентних, тако и секундарних и мање фреквентних, са бројним значењским нијансама, које одликују наш стандардни језик” (ЈОВАНОВИЋ 2021: 145). Систематичан преглед ове битне језичке особености чини драгоцен допринос дијалекатској синтакси, те с обзиром на познати недостатак монографских радова из ове области, монографија Радмиле Жугић „заузима значајно место на списку библиографских јединица из дијалекатске синтаксе” (МАРКОВИЋ 2011: 203).

Монографије 14, 2012, 192 стр.

У књизи Стане Ристић *О речима у српском језику (творбени и лексикографско-лексиколошки аспекти)* представљени су резултати истраживања лексике српског језика из области творбе речи, лексикографије и лексикологије. Преглед и опште карактеристике најновијих творбених процеса у развоју лексике српског језика репрезентоване су на примерима из *Електронског корпуса нових речи* Ђ. Оташевића, док су на примерима из *Речника САНУ* представљене лексичко-семантичке и граматичке карактеристике граматичких речи и статус црквене лексике у лексикону савременог српског језика. Значајан допринос науци представља чињеница да се монографија бави „творбеним и семантичким појавама процеса урбанизације језика, процеса који још није завршен. Такође, монографија указује на битне лексикографске пропусте, посебно у обради функционалних речи, на основу којих се унапређује лексикографска пракса” (СТАНИЋ 2012: 130). Како Г. Штрбац (2013: 494) закључује: „релевантан избор тема, који прати савремено језичко стање, детаљна анализа грађе, која уважава резултате претходних истраживања обрађиваног проблема, тумачење одређених језичких појава не само с лексичко-семантичког и творбеног већ и са социолингвистичког, функционално-стилског, нормативног и прагматичког аспекта и закључци проистекли на основу тога чине ову монографију веома вредним научним делом”.

Монографије 15, 2012, 704 стр.

Речником говора северне Метохије Милете Букумирића је на око седамсто страна верно представљен лексички фонд Срба старинаца који говоре косовско-ресавским дијалектом. Одреднице у речнику су узбучене, акцентоване, снабдевене граматичким ознакама, дефиницијама и релевантним контекстом. Структура лексике и њене семантичке карактеристике наметнули су комплекснији начин испитивања и речничког устројства. Супротно већини дијалекатских речника *Речник Говора северне Метохије* није диференцијални речник, већ садржи и речи познатог значења, без дефиниција, али с граматичким обележјима и илустративним примерима. Он „поред иновативног лексикографског поступка и богатог лексичког фонда, доноси обиље информација о језику, начину живота, култури и фолклору северне Метохије. Као такав, овај речник пружа значајне информације из области дијалектологије, ономастике, етнологије, фолклористике, историографије и сеоске привреде” (МИЛОСАВЉЕВИЋ 2013: 818). *Речник Говора северне Метохије* овенчан је наградом „Павле Ивић” за најбољи рад из српске лингвистике у 2012. години.

Монографије 16, 2012, 423 стр.

Године 2012. још једна књига је добила награду „Павле Ивић” – *Турцизми у српском призренском говору (на материјалу из рукописне збирке речи Димитрија Чемериџића)* Снежане Петровић. Основни циљ ове студије био је да се у форми етимолошког речника представи корпус турцизама у српском призренском говору заснован на рукописној збирци Димитрија Чемериџића, што је остварено квантификовањем свих речи преузетих преко турског језика, утврђивањем што прецизнијег турског етимона, навођењем турских дијалекатских облика, упућивањем на паралеле у другим балканским језицима, као и указивањем на порекло турских етимона обрађених у етимолошкој литератури (23–24). „Значај података које ова монографија доноси заиста је вишеструк, а ту припада и могућност проучавања језичке интерференције на различитим језичким нивоима у једној изразито мултиетничкој и мултилингвалној средини каква је град Призрен, па потом уочавање механизма међузависности језика и (традиционалне) културе. Тако је далеко превазиђен циљ који је С. Петровић себи поставила – да само понуди „модел етимолошког речника турцизама” (362) (МИЛОРАДОВИЋ 2014: 623).

Монографије 17, 2013, 452 стр.

Као седамнаеста књига у едицији „Монографије” штампана је студија Марине Спасојевић *Глаголи на -(ј)ети, -џи у корелацији са глаголима на -ити, -џи у савременом српском језику (нормативни и лексикографски аспект)*. Предмет овог истраживања означен је насловом, док је основни

задатак био да се „што реалније осветли стање ове морфолошко-аналогске појаве, да се на основу грађе покаже и утврди степен очуваности семантичке и синтаксичке опозиције између глагола са суфиксима *-(j)ети* и *-ити* и да се укаже на тенденције њенога развитка у савременом српском језику” (29). Квалитету монографије посебно доприноси „исцрпна презентација грађе, која је, уз навођење потврда, подразумевала и тачно навођење извора из којих су потврде црпене” (ЈОВАНОВИЋ 2016: 681). Такође, значај овог рада огледа се у томе што је Марина Спасојевић „знатно проширила поље истраживања насловљене теме и разрешила многа отворена питања на творбеном, граматичко-синтаксичком, нормативном и лексикографском плану” (РИСТИЋ 2014: 363).

Монографије 18, 2013, 470 стр.

Осамнаеста публикација у едицији „Монографије” јесте обимна студија Радивоја Младеновића *Говор јужнокосовског села Гатње*. Предмет овог истраживања јесте опис говора једног места, који се наметнуо из следећих разлога: „у науци су признанско-јужноморавски говори јужног дела Косовске котлине недовољно познати; од јужнокосовских насеља практично само у овом месту доминира стариначко становништво, које има стабилан дијалекатски систем” (17). Изузетним стилем и ширином приступа аутор даје поуздане податке о ширем простору признанско-тимочких говора метохијско-косовског-сиринићког ареала. Приступ назначеном проблему истовремено је „традиционалан и модеран. Традиција се огледа у поштовању редоследа поглавља и у редоследу проучавања појединих појава. На тај начин се омогућава већа прегледност, што даље омогућава поређење језичке грађе са грађом у другим монографијама. Иновација се огледа у коришћењу нових језичких апаратура, које су нарочито везане за синтаксу језика” (ПАВЛОВИЋ 2014: 615). Иако лексички систем није посебно разматран, књига обилује драгоценом лексичком грађом погодном за будућа лексиколошка проучавања. Поред изузетне научне вредности значај ове монографије је и у томе што чува од заборава део српске културне баштине у овом делу Косова и Метохије.

Монографије 19, 2014, 351 стр.

У едицији „Монографије” је као деветнаеста књига објављена студија Бојане Милосављевић *Оговарање као говорни жанр свакодневне комуникације*. Предмет овог опсежног истраживања јесте оговарање као комплексан језички и друштвени феномен, док су задаци имали један општи циљ: „да се дискурс оговарања опише на семантичком и формалном плану, као и то да се донекле представи и теоријски модел описа одређеног типа дискурса као што је то оговарање” (317). Темелјна анализа заснива се на богатој и поузданој језичкој грађи која је сагледана са комуникацијског, семиотич-

ког, прагматичког, лексичко-граматичког и социјалнопсихолошког аспекта. Ово опсежно истраживање је поред вредних резултата донело и „теоријски ред у једну веома флуидну и унутар себе разнолику комуникацијску појаву” (Кликовац 2015: 133). „Утврдивши појмовно значење оговарања, одлике оговарања као говорног жанра свакодневне комуникације, врсте оговарања, језичка средства којима се постиже, околности под којима се одвија, понашање говорника и саговорника, Бојана Милосављевић је у потпуности испунила циљеве које је себи поставила” (СТИЈОВИЋ 2012: 43).

Монографије 20, 2014, 272 стр.

Основни циљ студије *Микротопонимија доњег слива Јабланице (семантичко-творбени аспект)* Радмиле Жугић био је „исцрпна и темељна топономастичка интерпретација микротопонимије на семантичком и структурном плану” (13). Детаљна лингвистичка и топономастичка анализа обухватала је више од 1500 микротопонимских јединица, прикупљених на ареалу од 32 села у доњем сливу Јабланице. Микротопоними су сагледани са семантичког и творбеног аспекта, утврђени су многобројни мотиви настанка микротопонима и њихових творбених образаца, а на основу њих и различитих семантичких група и подгрупа, односно творбених модела и типова микротопонима. Овако темељно спроведена анализа представља значајан „прилог српској ономастици, јер је ауторка овим делом направила још један искорак у проучавању језичког система јабланичког говора, усмеривши сопствене истраживачке циљеве на семантичко-творбене законитости једног неистраженог лингвистичког поља – ономастике” (МАРКОВИЋ 2015: 348). Такође, „ovom onomastičkom monografijom trajno je sačuvana jezična, ali i izvanjezična baština: imena, ali i sve ono što se u njima zrcali – osobe, njihov društveni i duhovni život, a posebno djelatnosti i zanimanja, te prirodni ambijent – spašeni su od zaborava” (HORVAT 2016: 214).

Монографије 21, 2014, 303 стр.

Број 21 носи књига Марине Николић *Категорија степена у српском језику: сложена реченица*. Како је већ насловом одређено, предмет ове студије јесте категорија степена у систему сложених реченица савременог српског књижевног језика. Циљ овог истраживања био је да се задата тема детаљно опише и објасни с истовременим ослонцем на лингвистичку традицију и модерну лингвистичку теорију и методологију која се примењује у проучавањима категорије степена у словенским језицима. Ауторка је минуциозном анализом великог броја примера дошла до релевантних и поузданих закључака. Између осталог, „ономасиолошки приступ омогућио јој је да покаже како је семантичка категорија степена врло заступљена у систему сложених реченица српског језика, те да степеновање није само одлика градационих реченица, како је углавном у нашој литератури констатовано” (МИЛАШИН

2015: 308). Ова монографија „представља истраживање које је чврсто утемељено и у теоријско-методолошком погледу и у погледу обима, структуре и релевантности грађе на којој се заснива. У њему је на нов и релевантан начин и теоријски и практично осветљена синтаксичко-семантичка проблематика категорије степена у зависносложеним реченицама српског језика” (ПИПЕР 2015: 335).

Монографије 22, 2015, 452 стр.

У књизи Стане Ристић *Граматички и когнитивни аспекти лексичког значења* граматичка и семантичка анализа богате грађе ексцерпираних из различитих типова референтних српских и словенских речника, електронског корпуса, књижевног, поетског и религиозног дискурса, вршена је „не само са лингвистичког већ и са социолингвистичког, етнолингвистичког и културолошког и, посебно, когнитивнолингвистичког аспекта и уз примену разноврсних лингвистичких теорија – попут теорије језичке личности, теорије идиостила, теорије вербалних асоцијација итд.” (БОГДАНОВИЋ 2016: 427). Иако покрива велики тематски распон „књига представља хармоничну целину која је сачињена од истраживања теоријских и практичних питања лексичке семантике и граматике српског језика. Сваки рад је посвећен актуелној и изузетно занимљивој језичкој проблематици чија се анализа излаже с ослоном на модерне методе интерпретативне лексикографије и системског описа језика” (ПОПОВИЋ 2015: 340).

Монографије 23, 2015, 359 стр.

Двадесет трећа књига у оквиру едиције јесте *Српска фразеологија и религија: лингвокултуролошка истраживања* Наташе Вуловић. Предмет ове студије јесу фразеолошке јединице с религијским компонентама у српском језику. Ослањајући се на лингвокултурологију, циљ истраживања био је да се опишу њихове лексичке, структурне и семантичке одлике, као и да се укаже на специфичне културне конотације. Добијени резултати указују на значај религијског домена у формирању фразеолошког фонда српског језика. Вредност ове монографије читава се и у темељном истраживању, у које су осим фразеолошке литературе „укључене студије из области православне догматике и хришћанске религије уопште, старе српске религије и фолклора, те словенске митологије, што сведочи о комплексности разматраних појава и слојевитости српске фразеологије с религијском компонентом у лексичком саставу” (ШТРБАЦ 2016: 193). Монографија *Српска фразеологија и религија: лингвокултуролошка истраживања* овенчана је наградом за најбољи рад из српске лингвистичке славистике „Павле и Милка Ивић”, за 2016. годину.

Монографије 24, 2016, 226. стр.

Књига Неђа Јошића *Воћарска лексика и терминологија у српском језику* резултат је ауторовог интердисциплинарног приступа у проучавању воћарске лексике и терминологије. Како аутор истиче, „предмет чине језички, а не било који други аспект воћарске дјелатности” (2). Циљ овог истраживања јесте лексичко-семантичко и творбено расветљавање лексема које припадају стандардној и народној лексичкој општег лексичког фонда, а које су тематски везане за воћарство. Будући да је компоненцијална анализа основни методолошки поступак примењен у студији, „успешно је решена дихотомија анализираног лексичког материјала: стандардне термилошке лексике према народној односно покрајинској термилошкој лексичкој” (РИСТИЋ 2016: 122). Вредан допринос српској лексикологији, али и лингвистичкој географији представља индекс народних назива воћака с подацима времена и места, и с релевантним примерима. Између осталог, овако наведени подаци представљају поуздан материјал за прецизну израду лингвистичких карата.

Монографије 25, 2016, 307 стр.

Двадесет пета књига у едицији „Монографије” јесте *Српска војна лексика и терминологија* Владана Јовановића. Окосницу ове студије чини војна лексика српског језика, посматрана као својеврстан термилошки подсистем унутар ширег лексичког система српског језика. Постављени циљ истраживања – да се на основу лексичко-граматичког и лексичко-семантичког описа војне лексике прикажу механизми настајања, употребе и функционисања ових јединица на неколико нивоа језичке структуре, пре свега на лексичком, остварен је захваљујући темељној анализи. Због семантичке и функционалне сложености грађа је посматрана „из угла целине лексичког система, чиме је обухваћена и анализа употребе језичких средстава у номинацији специјалних појмова, њено функционисање унутар различитих језичких нивоа, начин представљања ове лексике у лексикографији – дескриптивној, али и специјалној, као и анализа термина у ширем контексту војног језика” (СПАСОЈЕВИЋ 2017: 118).

Монографије 26, 2018, 396 стр.

Под бројем 26 штампана је монографија *Српска језикословна терминологија у 19. веку* Ане Мацановић. Централни проблем ове монографије представља лексичко-семантичка и дериватолошка анализа термилошке грађе из 127 различитих извора, објављиваних у периоду од 1801. до 1894. године. Ексерпирана грађа упоређена је са стањем у савременој лингвистичкој терминологији. Циљ је био да се утврди у којој мери језикословна терминологија из 19. века одговара савременој и да ли постоји континуитет у формирању метајезика ове дисциплине. Ана Мацановић у закључку указује на потребу проучавања „терминологије осталих језикословних дисциплина”.

плина – творбе речи, лексикологије и лексикографије, стилистике, ортографије, дијалектологије, као и термина који се односе на језичке идиоме. Тако комплетирана анализа била би погодан извор за стварање речника српских језикословних термина у 19. веку. Концепција и израда оваквог речника допринела би, између осталог, и конструисању речника савремених лингвистичких термина” (353).

Монографије 27, 2017, 336 стр.

Књига *Деминутиви у призренско-тимочким дијалектима српског језика (с освртом на бугарски и македонски књижевни језик)* Радмиле Жугић објединила је радове који су резултат ауторкиног дугогодишњег истраживања творбеног, семантичког и употребног аспекта деминутива као специфичне творбено-семантичке категорије у говорима призренско-тимочке дијалекатске области. Предмет истраживања ове монографије јесте анализа именичких, придевских и глаголских деминутива у призренско-тимочким дијалектима с освртом на бугарски и македонски језик, као структурно блиским контактним јужнословенским идиомима. Истраживањем су обухваћени деминуција „као језички, у овом случају дијалекатски, и као аксиолошки проблем, будући да се деминуирање у језику не може посматрати изван екстралингвистичких, а посебно прагматичких и културолошких фактора” (ЈОВАНОВИЋ 2021: 145–146), затим творба речи у систему призренско-тимочке дијалекатске области, као и проблем поређења језика у контакту. Резултати анализе „сведоче о великој издиференцираности творбених модела и творбених начина што их чини специфичним у односу на стандардни српски језик и његове друге дијалекте” (182).

Монографије 28, 2020, 260 стр.

Студија Драгане Рагковић *Песник и емиграција: концептосфера дома и домовине у поезији Александра Петрова* још једна је значајна монографија у едицији. Окосницу ове студије представљају *дом* и *домовина* као етнокултурни концепти у поезији Александра Петрова. Циљ је био да се утврди шта наведени појмови значе за песника емигрантског порекла у традиционално блиској средини, с истим исходиштем – словенским, и истом, православном верском традицијом, с једне стране, и песника у средини која му верски и духовно није традиционално блиска, с друге стране. Значајно је да су у анализи примењени когнитивни и етнолингвистички теоријско-методолошки поступци Лублинске етнолингвистичке школе, који су и раније примењивани у српском језику и култури и у српском књижевном и религијском дискурсу. Ова књига „представља оригинално и озбиљно истраживање, значајно за више хуманистичких наука и научних дисциплина, од којих бисмо издвојили: лингвокултурологију, когнитивну и антрополошку лингвистику, науку о књижевности и, свакако, ојкологију, која се тек развија” (ДИМИТРИЈЕВИЋ 2021: 345).

Монографије 29, 2020, 404 стр.

У коауторској монографији *Когнитивни правац у српској етнолингвистици – почеци развоја и актуелни проблеми* Стане Ристић и Иване Лазић Коњик обједињени су резултати рада ауторки у последњих десетак година из области етнолингвистике когнитивног усмерења. Циљ је био да се досадашњи резултати етнолингвистичких истраживања у Србији представе у контексту словенске етнолингвистике и сличних дисциплина антрополошке оријентације, да се уоче фазе и тенденције развоја и да се на основу њих установи будући правац тог развоја. Поред увида „у могућности и домете практичне примене основних поставки лублинске етнолингвистичке школе когнитивног усмерења на српском језичком материјалу” ово истраживање „продубљује знања носилаца српског језика о њиховом идентитету, менталитету и културнонационалним специфичностима” (ШТРБАЦ 2021: 260). Монографија *Когнитивни правац у српској етнолингвистици – почеци развоја и актуелни проблеми* утире пут развоју аутентичне српске етнолингвистичке школе „својом садржином – приказом сврсисходних модела реконструкције аксиолошких концепата, као и понуђеним термилошко-методолошким оквиром за истраживања појмова који представљају вредности у српској култури” (ЂУКИЋ 2021: 205).

Монографије 30, 2021, 342 стр.

У монографији *Називи животиња у српском језику – семантичка и лингвокултуролошка анализа* Слободана Новокмета зоолошка лексика, ексцерпирана из описних речника савременог српског језика, темељно је сагледана с лексичко-семантичког и лингвокултуролошког аспекта. Детаљна културолошко-лексиколошка анализа допринела је „утврђивању културних стереотипа и њиховог места и улоге у српској језичкој слици света, а интердисциплинарни приступ овој теми дао је резултате који представљају значајан допринос блиским хуманистичким дисциплинама: културологији, етнологији, социологији, психологији, као и лингвистичким дисциплинама њиховог усмерења: лингвокултурологији, етнолингвистици, социоллингвистици и психоллингвистици” (РИСТИЋ 2021: 339). Ово опсежно научно истраживање, значајно за науку о језику, али и друге интердисциплинарне области, расветлило је „полисемантичке процесе код лексема са основним значењем животиња и когнитивне механизме у прожимању људског и животињског света” (РАТКОВИЋ 2021: 270).

Монографије 31, 2021, 465 стр.

Крајем 2021. године едиција „Монографије” постала је богатија за две значајне публикације. Под бројем тридесет један штампана је студија Наташе Миланов *Српски лексички фонд из угла полисемије: глаголи, именице, придеви*. Књига је носилац награде „Павле и Милка Ивић” за најбоље

славистичко лингвистичко дело објављено у 2021. години. Предмет овог опсежног истраживања јесу лексеме које карактерише богата полисемантичка структура на грађи коју чине досад објављени томови *Речника САНУ*. Минуциозна анализа богатог корпуса, заснована на релевантној научној литератури, омогућила је извођење поузданих закључака: „изразита полисемантичност одлика је лексема које махом припадају најужем делу општег лексичког фонда, које припадају класи променљивих речи и које се, према томе, могу јавити у великом броју граматичких облика. Од 931 лексеме која је у РСАНУ реализовала најмање 15 значења, глаголи су убедљиво најбројнији (62,3% грађе), именицама припада 28,3%, а придевима 9,4%“ (391). Према речима рецензента Наташе Вуловић Емонтс: „посебна научна вредност одражена је у убедљивим сигнификантним научним резултатима, изложеним текстуално, али представљених понекад и графички, у облику великог броја репрезентативних и прегледних табела и графикана”.

Монографије 32, 2021, 250 стр.

Монографија Светлане Слијепчевић Бјеливук *Рекламно-пропагандни жанр у српском политичком дискурсу* јесте прва студија у србистичкој лингвистици у којој је спроведено систематично и свеобухватно истраживање политичког дискурса. Искрпна вишеаспектна анализа заснива се на корпусу који чини рекламано-пропагандни материјал у виду плаката, летака и видеоспотова, коришћен у предизборним кампањама у периоду од 1990. године до 2020. године. Ослањајући се на персуазивну и манипулативну функцију језичко-стилских и нелингвистичких средстава, Светлана Слијепчевић закључује: „а) Рекламно-пропагандни жанр, као део политичког дискурса, утиче различитим језичко-стилским средствима на гласачко тело; б) Већим делом језичко-стилска средства у овом жанру подређена су манипулативној и персуазивној функцији, што значи да је комуникацијска функција замањена или се губи; в) Манипулативне и убеђивачке стратегије развијају се на свим језичким нивоима (лексичком, граматичком, интертекстуалном); г) Иза политичке реторике карактеристичне за рекламано-пропагандни жанр стоји разрађени систем манипулативних техника који налази упориште у употреби различитих (ефикасних) невербалних средстава” (223).

Кратак осврт на истраживања која су представљена на страницама едиције „Монографије” потврђује да се на Институту за српски језик САНУ одвија континуирана и плодносна научна активност. Између осталог, о вредности постигнутих резултата сведоче и престижне награде за врхунска научна достигнућа додељена сарадницима Института. Резимирајући остварене резултате, можемо закључити да приказане монографије обухватају најширу проблематику књижевног и народног језика, како на синхронном

тако и на дијакроном плану, те доприносе реализацији основне мисије Института – очувању, неговању и развијању српског језика као највећег општенационалног добра.

Цитирана литература³

- БОГДАНОВИЋ, Маријана. „Традиционални и савремени приступи лексичком значењу. (Стана Ристић, Граматички и когнитивни аспекти лексичког значења)”. *Књижевност и језик* бр. 62/3–4 (2016): стр. 423–427.
- ДИМИТРИЈЕВИЋ, Јована. „Драгана Ратковић, Песник и емиграција: концептосфера дома и домовине у поезији Александра Петрова”. *Наслеђе* бр. 49 (2021): стр. 341–345.
- ЂУКИЋ, Маријана. „Стана Ристић, Ивана Лазић Коњик. Когнитивни правац у српској етнолингвистици – почеци развоја и актуелни проблеми”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* бр. 64/1 (2021): стр. 199–205.
- ИВАНОВИЋ, Ненад. „Стана Ристић, Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма”. *Наш језик* бр. 37 (2006): стр. 81–87.
- ЈОВАНОВИЋ, Владан. „Књига о значајној групи глагола из новог угла. (Марина Спасојевић, Глаголи на -(j)ети, -им у корелацији са глаголима на -ити, -им у савременом српском језику (нормативни и лексикографски аспект)”. *Српски језик* бр. 21 (2016): стр. 675–681.
- ЈОВАНОВИЋ, Владан. „Радмила Жугић”. *Наш језик* бр. 52/1 (2021): стр. 143–146.
- ЈУРИШИЋ, Марина. „Мирјана Петровић-Савић, Лексика свадбених обичаја у Рађевини”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* бр. 56/2 (2013): стр. 239–241.
- КЛИКОВАЦ, Душка. „Бојана Милосављевић, Оговарање као говорни жанр свакодневне комуникације”. *Јужнословенски филолог* бр. LXXI/1–2 (2015): стр. 127–133.
- ЛАЗИЋ-КОЊИК, Ивана. „Стана Ристић, Модификација значења и лексички модификатори у српском језику”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* бр. 54/2 (2011): стр. 302–306.
- МАРКОВИЋ, Александра. „Стана Ристић, Модификација значења и лексички модификатори у српском језику”. *Јужнословенски филолог* бр. LXVII (2011): стр. 346–351.
- МАРКОВИЋ, Бранкица. „Радмила Жугић, Микротопонимија доњег слива Јабланице (семантичко-творбени аспект)”. *Јужнословенски филолог* бр. LXXI/3–4 (2015): стр. 341–348.
- МАРКОВИЋ, Бранкица. „Поводом значајног јубилеја – 70 година института за српски језик САНУ (1947–2017). Библиографија издања едиције „Моногра-

³ У литератури се налази само део приказа којима је научној јавности представљено широко поље научних истраживања која се остварују у Институту за српски језик САНУ.

- фије” Института за српски језик САНУ (2004–2016)”. *Јужнословенски филолог* бр. LXXIII/3–4 (2017): стр. 445–462.
- МИЛАШИН, Горан. „О сложеној реченици са становишта савремених лингвистичких усмјерења. (Марина Николић, Категорија степена у српском језику: сложена реченица)”. *Филолог* бр. VI/12 (2015): стр. 305–308.
- МИЛОРАДОВИЋ, Софија. „Скривене и откривене лепоте рукописне збирке речи Димитрија Чемериќића. Снежана Петровић, Турцизми у српском призренском говору (на материјалу из рукописне збирке речи Димитрија Чемериќића)”. *Philologia Mediana* бр. 6 (2014): стр. 621–625.
- МИЛОСАВЉЕВИЋ, Бојана. „Стана Ристић, Експресивна лексика у српском језику (теоријске основе и нормативно-културолошки аспекти)”. *Наш језик* бр. 35 (2004): стр. 159–162.
- МИЛОСАВЉЕВИЋ, Тања. „Милета Букумирић, Речник говора северне Метохије”. *Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини* бр. 43/2 (2013): стр. 807–818.
- МОЈСИЛОВИЋ, Бојана. „Марина Николић, Теорија језичке културе”. *Наш језик* бр. 41/1–2 (2010): стр. 69–71.
- НАСТАНОВИЋ, Драгана. „Наташа Вуловић, Лексика у приповеткама Лазе К. Лазаревића”. *Наш језик* бр. 41/1–2 (2010): стр. 61–63.
- ПАВЛОВИЋ, Јелена. „И модеран и традиционалан приступ. (Радивоје Младеновић, Говор јужнокосовског села Гатње)”. *Philologia Mediana* бр. 6 (2014): стр. 611–615.
- ПЕТРОВИЋ, Веселин. „Станислав Станковић, Границе призренско-тимочких говора у власотиначком крају”. *Српски дијалектолошки зборник* бр. 58 (2011): стр. 683–686.
- ПЕТРОВИЋ-САВИЋ, Мирјана. „Марина Јуришић, Говор Горње Пчиње: гласови и облици”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* бр. 52/2 (2009): стр. 239–241.
- ПИПЕР, Предраг. „Марина Николић, Категорија степена у српском језику: сложена реченица”. *Јужнословенски филолог* бр. LXXI/3–4 (2015): стр. 325–335.
- ПОПОВИЋ, Људмила. „Језичка слика света Срба у фрагментима. (Стана Ристић, Граматички и когнитивни аспекти лексичког значења)”. *Јужнословенски филолог* бр. LXXII/3–4 (2015): стр. 336–340.
- РАТКОВИЋ, Драгана. „Станислав Станковић, Границе призренско-тимочких говора у власотиначком крају”. *Гласник Етнографског института САНУ* бр. 58/1 (2010): стр. 221–226.
- РАТКОВИЋ, Драгана. „Слободан Новокмет, Називи животиња у српском језику – семантичка и лингвокултуролошка анализа”. *Јужнословенски филолог* бр. LXXVII/1 (2020): стр. 262–271.
- РЕМЕТИЋ, Слободан. „Радивоје Младеновић, Заменице у говорима југозападног дела Косова и Метохије”. *Српски дијалектолошки зборник* бр. 58 (2011): стр. 675–683.

- РИСТИЋ, Стана. „Добре претпоставке за израду именичких деминутива и аугментатива. (Владан Јовановић, Деминутивне и аугментативне именице у српском језику)”. *Српски језик* бр. XVI (2011): стр. 795–798.
- РИСТИЋ, Стана. „Марина Спасојевић, Глаголи на *-(j)ети*, *-им* у корелацији са глаголима на *-ити*, *-им* у савременом српском језику (нормативни и лексикографски аспект)”. *Јужнословенски филолог* бр. LXX (2014): стр. 360–363.
- РИСТИЋ, Стана. „Неђо Јошић, Воћарска лексика и терминологија у српском језику”. *Наш језик* бр. 47/3–4, (2016): стр. 118–122.
- РИСТИЋ, Стана. „Слободан Новокмет, Називи животиња у српском језику – Семантичка и лингвокултуролошка анализа“. *Славистика* бр. XXV/1 (2021): стр. 336–339.
- СПАСОЈЕВИЋ, Марина. „Марта Бјелетић, Исковрнути глаголи. Типови експресивних превербалних форманата (на српском и хрватском језичком материјалу)”. *Наш језик* бр. 37 (2006): стр. 89–91.
- СПАСОЈЕВИЋ, Марина. „Стана Ристић, Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма”. *Јужнословенски филолог* бр. LII (2006): стр. 400–403.
- СПАСОЈЕВИЋ, Марина. „Владан Јовановић, Деминутивне и аугментативне именице у српском језику”. *Наш језик* бр. 41/1–2 (2010): стр. 65–67.
- СПАСОЈЕВИЋ, Марина. „Владан Јовановић, Српска војна лексика и терминологија”. *Наш језик* бр. 48/1–2 (2017): стр. 114–118.
- СТАНИЋ, Данијела. „Стана Ристић, О речима у српском језику (творбени и лексикографско-лексиколошки аспекти)”. *Наш језик* бр. 43/3–4 (2012): стр. 127–130.
- СТИЈОВИЋ, Рада. „Бојана Милосављевић, Оговарање као говорни жанр свакодневне комуникације (докторска дисертација)”. *Лингвистичке актуелности* бр. 21 (2012): стр. 41–45.
- ШТРБАЦ, Гордана. „Стана Ристић, О речима у српском језику (творбени и лексикографско-лексиколошки аспекти)”. *Јужнословенски филолог* бр. LXIX (2013): стр. 488–494.
- ШТРБАЦ, Гордана. „Лингвокултуролошки аспекти српске фразеологије. (Наташа Вуловић, Српска фразеологија и религија: лингвокултуролошка истраживања)”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* бр. 59/2 (2016): стр. 188–192.
- ШТРБАЦ, Гордана. „Стана Ристић, Ивана Лазић Коњик, Когнитивни правац у српској етнолингвистици – почеци развоја и актуелни проблеми”. *Јужнословенски филолог* бр. LXXVII/1 (2021): стр. 249–261.
- HORVAT, Joža. „Радмиле Жугић, Микротопонимија доњег слива Јабланице (семантичко-творбени аспект)”. *Folia onomastica Croatica* br. 25 (2016): str. 208–214.